

1642 TARİHLİ AVARIZ DEFTERİNE GÖRE ŞİRAN KAZÂSİ VE KÖYLERİ* The Kaza of Şiran and Villages According to Awarid Register Dated 1642

Eyüp KUL**

ÖZ

Şiran, XV. ve XVI. yüzyıl boyunca Şarkî Karahisar Sancağı'na bağlı bir nahiyedir. İlk defa, 1642 tarihli avarız defterinde kaza statüsüne sahip olmuştur. Bu çalışmada, Cafer Bey tarafından hazırlanan 5152 numaralı avarız defterinin Şiran kısmı incelenmiştir. Şehrin, nüfusu, askeri ve dini görevlileri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca derbentçilik, menzilcilik gibi hizmetleri karşılığında vergiden muaf olan köyler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Şiran, Şarkî Karahisar, Erzurum, Avarız, XVII. yüzyıl, Cafer Bey, Doğu Anadolu.

ABSTRACT

Şiran, is a nahiye linked to Sandjak of the Eastern Karahisar through 15th and 16th century. For the first time, it had kaza status based on awarid register dated 1642. In this study, it was investigated Şiran part of 5152 number awarid registers prepared by Cafer Beg. Knowledge was given about population, military officials and religious workers of the city. Also, the villages exempt from tax in return for such services menzil and derbend were taken to evaluate.

Key Words: Şiran, Eastern Karahisar, Erzurum, Awarid, 17th century, Cafer Beg, Eastern Anatolia

Giriş

Şiran, Gümüşhane merkez ilçesinin güney batısında, kuzeyde Torul, doğuda Kelkit ilçeleriyle, güneyde Erzincan ve batıda Giresun illeriyle komşudur. Yerleşim biriminin adı Latin kaynaklarında, *Kherianon* ve *Sharian* olarak kaydedilmiştir¹. Şiran kelimesi, *arslanlar* manasına gelmekte olup, yörenin adı XV. ve XVI. yüzyıllarda *Karaca* olarak geçmektedir². XVII. yüzyıl arşiv kayıtlarında ise *Şiryân* şeklinde kaydedilmiştir.

Bizans-Sasanî mücadelesinde önemli bir nokta olan Erzincan ve çevresi, ilk defa Hz. Ömer zamanında Müslüman Arapların akınlarına maruz kalmıştır. Bu bölge Bizans-Arap, Ermeni ve Gürcü Beylikleri arasında siyasi çekişme alanı olmuştur. Bölgede 1048 yılından itibaren ise Türk akınları baş göstermiştir³. Malazgirt savaşını müteakip, Sultan Alparslan tarafından Erzincan, Kemah, Şarkî Karahisar ve havalisinin fethi görevi Emir Mengücek'e verilmiştir. Kemah, Erzincan ve civarını zapt eden Emir Ahmed Mengücek Gazi, Mengücek Beyliği'ni kurarak, müstahkem bir kaleye sahip olması dolayısıyla Kemah şehrini merkez yapmıştır⁴.

Mengücek Gazi'nin ölümünden sonra yerine, oğlu İshak geçmiştir. İshak, 1119'da Artuklu Emiri Belek Gazi'nin topraklarına saldırması üzerine, karşı koyamayacağını

* *İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu*'nda sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

** Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, eyupkul@gmail.com.

¹ Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev: Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 51; Haldun Özkan, "Şiran-Seydibaba Köyü'nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri", *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, Sayı 34, Erzurum 2005, s. 118.

² *Türkiye Cumhuriyetinin 75.Yılında Gümüşhane*, Gümüşhane 1999, s. 53.

³ İsmet Miroğlu, "Erzincan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA.) 11*, İstanbul 1995, s. 319.

⁴ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1546)*, Ankara 1990, s. 3-4.

anlamış, Trabzon dukası Konstantin Gabras'ın yanına giderek ondan yardım istemiştir. Bu teklifi kabul eden Trabzon dukası ile İshak'ın kuvvetleri, bu sırada Artuklu Emiri Belek ile ittifak yapan Danişmend Gazi'nin ordularıyla 1120 tarihinde Erzincan'a bağlı Şiran kalesi yakınlarında karşılaşmıştır. Burada yapılan savaşta Gabras ve Belek mağlup ve esir düşmüştür⁵. Gabras, fidye karşılığı; İshak ise, Danişmend Gazi'nin damadı olması dolayısıyla serbest bırakılmıştır⁶.

Melik İshak'ın 1142'de ölümünden sonra beylik ikiye ayrılmış ve Erzincan, beyliğin merkezi olmuştur. Beylik, Sultan I. Alaaddin Keykubat tarafından 1228 yılında Anadolu Selçuklu topraklarına katılmıştır⁷. Doğuda baş gösteren Moğol tehlikesi ve Köseadağ mağlubiyetinden sonra, bölge Moğol-İlhanlı idaresine girmiştir⁸.

İlhanlı hâkimiyetinden sonra bölge Eratna Bey'in⁹, onun ölümünden sonra da Erzincan Emiri Mutahharten'in idaresine girmiştir¹⁰. Erzincan ve çevresi 1410 yılından itibaren Karakoyunluların¹¹, 1422 yılından itibaren ise Akkoyunluların idaresi altındadır¹². Bölge üzerinde Akkoyunlu-Karakoyunlu çekişmesi meydana gelmiştir. Ancak Uzun Hasan 1457'de¹³ Karakoyunluları mağlup etmiş ve bölgedeki iktidarını kuvvetlendirmiştir¹⁴. Bu tarihten sonra bölgede baş gösteren, Osmanlı-Akkoyunlu mücadelesinin sonucu olarak 1473 Otlukbeli savaşında, Uzun Hasan'ın ordusunu mağlup eden Fatih Sultan Mehmed, bölgedeki hareketini devam ettirmiş, 23 Ağustos günü Bayburt'u ve 29 Ağustos günü Şarkî Karahisar'ı ele geçirerek bölgenin yeni hâkimi olmuştur¹⁵.

İdari Yapı

Fatih Sultan Mehmed'in 1473'de bölgeyi fethinden sonra, bölgede yaşanan mücadelelerden dolayı Şarkî Karahisar Sancağı'nın bazı nahiyelerinin harabe bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1485 tarihli ilk tahrirde, bölgedeki köylerin

⁵ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 59. Aynı yazar, *Selçuklular Zamanda Türkiye*, İstanbul 2004, s. 189.

⁶ Faruk Sümer, "Mengücekliler", *İA. VII*, Ankara 2004, s. 714.

⁷ Miroğlu, "Erzincan", *DİA. 11*, s. 319; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 376.

⁸ Enver Konukçu, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992, s. 62.

⁹ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara 1991, s. 15.

¹⁰ Konukçu, *Erzurum*, s. 90.

¹¹ Faruk Sümer, *Karakoyunlular I*, Ankara 1984, s. 82-83; aynı yazar: "Karakoyunlular", *DİA. 24*, s. 435; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 411.

¹² Miroğlu, "Erzincan", *DİA. 11*, s. 319.

¹³ John E. Woods, *The Aqquyunlu Clan, Confederation, Empire A Study in 15th/9th Century Turko-Iranian Politics*, Minneapolis&Chicago 1976, s. 105.

¹⁴ Mükrem Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *İA. I*, s. 259.

¹⁵ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ-Neşrî Tarihi II*, Haz: Faik Reşit Unat- Mehmed A.Köymen, Ankara 1995, s. 819; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev: Tefik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 55-56; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara 1953, s. 324-328; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA 2*, s. 272.

yaklaşık %38'inin ve mezraların % 45'inin boş veya terk edilmiş olduğu görülmektedir¹⁶. Büyük ve köy sayısı bakımından daha istikrarlı olan Şiran, Akşehirabad ve Suşehri gibi nahiyeler, Şarkî Karahisar Sancağı'nın doğu ve güney kesimlerinde bulunmaktadır. İncelenen bölgeyle alakalı olarak daha sonra Şiran Nahiyesi'ne katılacak olan Güdül, Gezenger ve civarında bulunan köylerin çoğunun harap ve boş olduğu görülmektedir¹⁷. XV. yüzyılın sonları ve XVI. yüzyılda yapılan iskân faaliyetleri neticesinde bu bölgelerin yeniden canlandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlı hâkimiyetinin bölgede tam olarak sağlanmasından sonra bu yönde çalışmalar yoğunluk kazanmış olmalıdır.

Osmanlı hâkimiyetinden sonra Şarkî Karahisar ve çevresi bir sancak haline getirilmiştir. Hatta Sultan II. Bayezid, 1509 tarihinde, bölgeyi Trabzon valisi olan Şehzade Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'a, şehzade sancağı olarak tahsis etmiştir. Şiran, bu dönemde nahiye statüsünde olup, Şarkî Karahisar Sancağı'na bağlanmıştır¹⁸.

Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran seferinden sonra bölgede yeni bir idari düzenleme yapılarak, Erzincan ve Bayburt Beylerbeyliği adıyla yeni bir beylerbeylik kurulmuştur. Bu beylerbeyliğe; Erzincan, Bayburt, Şarkî Karahisar, Trabzon ve Canik Sancakları bağlanmıştır. Beylerbeyliğe de, Trabzon Sancakbeyi Emir-i Ahur Bıyıklı Mehmed Paşa getirilmiştir¹⁹. Erzincan-Bayburt Beylerbeyliği'nin kısa bir süre sonra lağvedilmesini müteakip, bu beylerbeyliği bağlı olan Şarkî Karahisar Sancağı da, 1520 yılında Rûm (Rûm-ı Hadis) Eyaletine bağlanmıştır²⁰. 1535 yılında, Erzurum Beylerbeyliği'nin ihdas edilmesiyle birlikte buraya bağlanan Şarkî Karahisar Sancağı, bu bağlılığını uzun süre devam ettirmiştir²¹.

XVI. yüzyıla gelindiğinde, bölgenin büyük ölçüde iskân edildiği görülmektedir. 1547 yılında yapılan tahrirde, daha önceden müstakil olan Gezenger, Serin ve Menkufe Nahiyeleri, köy haline dönüştürülerek Şiran Nahiyesi'ne bağlanmıştır. 1547 tarihli defterde, iskân edilen köylerin büyük bir kısmının Akşehirabad Nahiyesi'nde yer aldığı ve benzer bir iskânında Şiran'a katılan Menkufe'de uygulandığı görülmektedir. 1569 tarihli tahrirde ise defter harici olarak kaydedilen birçok köyün bu dönemde Şiran

¹⁶ Fatma Acun, "Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği", *Şebinkarahisar I.Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran-1 Temmuz 2000)*, İstanbul 2000, s. 10.

¹⁷ Fatma Acun, *Karahisar-ı Şarkî ve Koyulhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara 2006, s. 56, 61.

¹⁸ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, s. 228.

¹⁹ İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975, s. 23.

²⁰ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 228; Acun, *Karahisar-ı Şarkî ve Koyulhisar Kazaları*, s. 52; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 129; Tayyib Gökbilgin, "15. ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, Sayı VI, Ankara 2006, s. 54.

²¹ Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s. 139, 175, 193; Miroğlu, *Kemah Sancağı*, s. 21-22.

Nahiyesi'ne bağlandı²², buradan da boş ve harap olan köylerin iskâna açılarak sonraki tahrirde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Erzurum Eyaleti muharriri Ömer Bey ve Kâtip Hacı Nuh tarafından yapılan ve 1566 yılında başlanıp Temmuz 1569 tarihinde tamamlanan tahrir defterindeki kayıta göre, Şarkî Karahisar Sancağı; Şarkî Karahisar, Koyluhisar, İskefsir, Bayramlı ve Pazarsuyu olmak üzere 5 kazadan oluşmaktaydı. Bu tarihte Şarkî Karahisar Kazası'na tabi olan Şiran; Şarkî Karahisar, Emlak, Melise, Yemişli, Eliğe, Kuvase, Kuvane ve Üsküne, Güdül, Kuvata, Köse, Gürün, Mindeval, Alucara olmak üzere on dört nahiyeden biriydi²³. Görüldüğü üzere Şiran'ın, Osmanlı hâkimiyetine girdiği andan itibaren Şarkî Karahisar Sancağı'nın merkez kazasının önemli nahiyelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyıla gelindiğinde bu konumunu sürdüren Şiran, ilk defa Cafer Efendi tarafından hazırlanan Evail-i Cemaziyel-evvel 1052 / 6 Ağustos 1642 tarihli avâriz defterinde; Erzurum, Erzincan, Bayburd, Hımıs, İspir, Kelkid, Kemah, Kız-uçan, Kiği, Koğanis, Pasin, Tercan ve Tortum adlı yerler ile birlikte kaza olarak kaydedilmiştir²⁴. Görüldüğü üzere bu tarihte Erzurum Eyaleti'nin 14 kazasından birisidir. Gerek Evliya Çelebi'de, gerekse bundan sonraki teşkilat ve idari yapı kayıtlarında Şiran'ın kaza statüsünde olduğunu gösteren bir bilgiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu konumunu sadece 1642 tarihindeki avâriz kaydında sürdürdüğü, sonradan Şarkî Karahisar Sancağı'na bağlı nahiye statüsünde olduğu anlaşılmaktadır.

XVII. yüzyıl ortalarında bölgeye gelmiş olan ünlü seyyah Evliya Çelebi: "*Buradan 4 saatte Şiran kal'asına geldik. Kasaba-misal Şebin Sancağı, Müslümanlı ma'mûr bir karyedir. Buradan 4 saat gittikte Karacalar karyesi menziline vardık. Zeamet olup, Ermeni ve İslam köyüdür. Andan 5 saatte Sarıcalar karyesi menziline vardık. Bu da ma'mûr zeamet olup, Ermeni ve İslam köyüdür.*"²⁵ şeklinde bölge hakkında önemli bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi'nin bahsetmiş olduğu yol güzergâhı, defterde de kaydedildiği üzere menzillerin bulunduğu bölgedir. Nitekim Sarıcalar köyünün menzil olduğu²⁶ ile ilgili 1642 tarihli avâriz defterinde bilgiler bulunmaktadır.

Seyahatnamenin başka bir nüshasında Şiran ile ilgili olarak: "*Menzil-i karye-i Şiran, Kasaba-misal Şebin Sancağı hududunda Ermeni ve Müslümanlı bir ma'mûr karyedir.*" şeklinde bilgi verilmekte ve bölgenin menzil köyü olduğundan bahsedilmektedir²⁷. Görüldüğü üzere seyahatnamenin bir nüshasında Müslüman hanelerin, başka bir nüshasında ise Ermeni ve Müslüman hanelerin bulunduğu bir yer olarak kaydedilen Şiran, Cafer Efendi'nin kaydında ise "*hânehâ-i zımmiyân-ı karye-i mezbûr*" olarak 49 gayrimüslim hanenin meskûn bulunduğu bir yerdir²⁸. Bu bilgilerden

²² Acun, *Karahisar-ı Şarki ve Koyluhisar Kazaları*, s. 61, 68-69.

²³ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 229-230.

²⁴ BOA. *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.) 5152*, s. 1-1176.

²⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname II*, İstanbul 1314, s. 200.

²⁶ MAD. 5152, s. 709.

²⁷ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2*, Haz: Z. Kurşun-S.A. Kahraman-Y. Dağlı, İstanbul 1999, s. 102.

²⁸ MAD. 5152, s. 686.

tahririn tamamlanmasından, Evliya Çelebi'nin bölgeye geldiği süreç içerisinde, Şiran bölgesine adedi bilinmemekle birlikte Müslüman nüfusun iskân edildiği anlaşılmaktadır.

1642 Tarihli Avâız Defteri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğu'nda, 5152 numarada kayıtlı Erzurum Eyaleti ile ilgili bir avâız defteridir²⁹. Defterin giriş kısmında, icmal başlığı altında Erzurum'a bağlı merkez ile birlikte 14 kazanın ismi zikredilmektedir. Daha sonra ise; "*Bi-avni'llahî teâla, Defter-i hânehâ-i eyâlet-i Erzurum ki be-mübâşeret-i hakîr hâlâ müceddeden tahrîr kerden fermûde ber mûceb-i fermân-ı âlî tahrîr şûd el-vâkî' fî evâil-i şehri-i Cemâziyel-ûlâ sene isnâ ve hamsîn ve elf.*" şeklinde kayıt bulunmaktadır. Bu kayıttan Erzurum Eyaleti'nin Sultan İbrahim'in emriyle Eyalet-i Cemaziyel-evvel 1052 / 6 Ağustos 1642 tarihinde tahrir edildiği anlaşılmaktadır. Erzurum Eyaleti'nin cizye ve avâız muharriri Cafer Efendi tarafından hazırlanan bu defter, mufassal olup önemli bilgileri ihtiva etmektedir.

Evliya Çelebi, avâız muharriri Cafer Efendi'nin Erzurum gezisi sırasında kendilerine, Erzurum-Pasin arasında bulunan Deveboynu mevkiinde "*menzil-i karye-i Cafer Efendi*" isimli bir köyde ziyafet verdiğini söylemektedir. O dönemde Pasin bölgesi, Cafer Efendi'nin zeametidir. Cafer Efendi'nin görevi ise camii kitabesinde "*mukataa-ı hazine-i Arz-ı Rûm*" şeklinde geçerken, vakfiyesinde "*mukataacı*" olarak belirtilmektedir. Evliya Çelebi ise "*muharrir-i vilâyet*" olduğunu söylemektedir³⁰. Keza bu çalışmanın ana kaynağı olan avâız defteri de Cafer Efendi tarafından hazırlanmıştır.

Şiran Kazası

Erzurum Eyaleti'ne bağlı bir kaza olan Şiran, 1642 tarihli avâız defterinde "*defter-i hânehâ-i ehl-i menâsib ve reâyâ-yı müsülmânân ve zimmiyân-ı kazâ-i Şiryan*"³¹ şeklinde geçmektedir. Bu tarihte Şiran Kazası'na tabi olarak 62 köy bulunmakta olup,

²⁹ Avâız ile ilgili olarak bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Avâız", *İA. II*, Eskişehir 2001, s. 13-19; Halil Sahillioğlu, "Avâız", *DİA. 4.*, İstanbul 1991, s. 108-109; Mehmet İnbaşı, "1642 Tarihli Avâız Defterine Göre Erzurum Şehri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 2001, s. 9-32; aynı yazar, "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avâız Defterine Göre)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10/1, Erzurum 2007, s. 89-118; aynı yazar, "Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avâız Defterine Göre)", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, s. 189-214; İbrahim Çakır, "1642 Tarihli Avâız Defterine Göre İspir Sancağı", *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2/8, Summer 2009, s. 109-122; Bruce Mc-Gowan, "Osmanlıda Avâız-Nüzul Teşekkülü 1600-1830", *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler II*, Ankara 1981, s. 1327-1331; Mehmet Ali Ünal, "1646 (1056) Tarihli Harput Kazası Avâız Defteri", *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Isparta 1999, s. 119-122; Feridun M. Emecen, "Kayalık Kazası'nın Avâız Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 1982, s. 159-163; M. Hanefi Bostan, "XVII.Yüzyıl Avâız ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazası'nın Nüfusu ve Etnik Yapısı", *XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt I.Kısım*, Ankara 2005, s. 413-429.

³⁰ Ümit Kılıç, "Erzurum'da Cafer Efendi Vakfı", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Erzurum 2009, s. 173-174.

³¹ *MAD. 5152*, s. 686.

bazı köyler Müslim, bazı köyler gayrimüslim, bazıları da Müslim ve gayrimüslim nüfusun birlikte ikamet ettikleri yerleşim birimleriydi.

Askeri Zümre / Ehl-i Örf

Ehl-i örf zümresinden Şiran Kazası dâhilinde bir alaybeyinin bulunduğu görülmektedir. 1642 tarihli defterde, Miyadun köyünde³² ikamet eden, dergâh-ı âli sipâhilerinden Ali veled-i Seydi Hüseyin ile ilgili olarak “*sipâhi ulufesin hazineye sabit idüb Karahisar alaybeyliğine bâ-berât-ı şerif*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır³³. Bu kayıttan da, ulufesini hazineye devreden Ali'nin, Şarkî Karahisar Sancağı Alaybeyliği'ne berat ile tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Şiran Kazası'nda bulunan diğer bir ehl-i örf görevlisi de yeniçeri serdardır. Ancak bu yeniçeri serdarı da alaybeyi gibi, Şiran Kazası'nda ikamet etmekte olup, Karahisar'ın yeniçeri serdarı olarak görev yapmaktaydı³⁴.

Yine Şiran Kazası'na bağlı köylerden; Karaca köyünde 2, Sarıca ve Seydi Baba köylerinde de birer zaim olmak üzere 4 zeamet sahibi³⁵ bulunmaktaydı. Seydi Baba köyündeki zeamet sahibinin, Gersut köyünü tasarruf eden bir zaim olduğu belirtilmiştir. Persut köyünün³⁶ ise harabe ve viran olduğu, burada hiç kimsenin bulunmadığı kaydedilmiştir. Ancak bu köy ile ilgili olarak defterdeki kayıttan³⁷, burasının zeamet tasarruf eden Ali adlı bir kişiye şenletilmek üzere verildiği, karşılığında da Ali'nin her sene devlete 200 akçe avârız bedelini peşin olarak ödemeyi kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Bu görevlilerden başka yeniçeri, dergâh-ı âli sipâhileri ve cebecilerin olduğu görülmektedir. Nitekim Hormanes köyünde, Karakaş veled-i Abdullah adlı kişi yeniçeri zümresindendi³⁸. Gersut-ı 'Ulyâ, Norşin³⁹, Çakus, Günbatur, Çermiş köylerinde 1'er eskiden yeniçeri olan beşenin⁴⁰ varlığı tespit edilmektedir. Karaca, Sivkar, Tilme⁴¹, Semaden, Sarıca, Arguri⁴² köylerinde 1'er olmak üzere 6 hane de sipâhinin⁴³ olduğu görülmektedir.

³² “Miadon”, *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz*, İstanbul 1928, s. 884.

³³ MAD. 5152, s. 713.

³⁴ “Sinan veled-i Allahverdi serdar-ı yeniçeriyân-ı Karahisar; Ali veled-i Seydi Hüseyin an sipâhiyân-ı dergâh-ı âli sipâhi ulufesin hazineye sabit idüb Karahisar alaybeyliğine. Bâ-berât-ı şerif.” MAD. 5152, s. 713.

³⁵ MAD. 5152, s. 697, 708, 711.

³⁶ “Karye-i mezbûr harâbe ve vîrân ve eser-i ra'ıyyetten bî-nâm ü nişân olub...”, MAD. 5152, s. 713.

³⁷ “Karye-i mezbûr harâbe ve vîrân ve eser-i ra'ıyyetden bî-nâm ü nişân olub zü'emâdan 'Ali'nin beher sene mîriye iki yüz akça 'avârız bedeli ber-vech-i maktû' virüb zirâat ve tasarruf itmek üzere kabûl idüb kabûli mîriye nâfi' olmağla deftere kayd olundu. Bedel-i 'avârız ber-vech-i maktû 'fi sene 200.” MAD. 5152, s. 713.

³⁸ MAD. 5152, s. 707.

³⁹ “Norşon”, *Köylerimiz*, s. 884.

⁴⁰ MAD. 5152, s. 689, 693, 696, 706, 710.

⁴¹ “Telme”, *Köylerimiz*, s. 883.

⁴² “Argo”, *Köylerimiz*, s. 883.

⁴³ MAD. 5152, s. 697, 698, 699, 705, 708, 718.

Bunlara ilave olarak çeşitli köylerde ikamet eden 20 sipâhizâde vardır. Bunlardan Hozman-ı Sulfâ ile Darbükü köyündeki sipâhizâdeler ile ilgili olarak defterde geçen “sipâhizâde olduğuna babası berat ibraz etmiştir” ve “sipâhizâde olduğuna suret-i defter ibraz etmiştir” şeklindeki kayıttan tahrir sırasında babaları tarafından berat ibraz edildiği⁴⁴ anlaşılmaktadır. Yine Mertekli köyündeki⁴⁵ 4 sipâhi oğlundan 3 tanesinin sipâhizâde, Lebarid köyünde de yine 3 sipâhizâde olduğu kayıtlarda görülmektedir⁴⁶. Sivkar, Şemuki ve Darbükü köylerinde birer⁴⁷, Çankereş köyünde ise 2 cebeci ikamet etmekteydi⁴⁸.

Eyalet askerleri içinde 72 tımar sahibi olup, bunlardan 13’ü Karaca köyünde⁴⁹ bulunmaktadır. Mısren köyüne tabi Osuk mezrasında bulunan Ali veled-i Arslan’ın Akdağ bölgesinin tımar sahibi olduğu görülmektedir⁵⁰. Yine Küllifeş köyünde bulunan 4 tımar sahibinden Osman veled-i Hüseyin adlı kişinin Hüseyinoğlu köyünün tımar sahibi olduğu kaydedilmiştir⁵¹. Kozağacı köyünde⁵² ise 4 tımar sahibi mevcuttur. Bunlardan hem bu köyün tımar sahibi hem de başka bir tımar sahibinin zeminine 40 kilelik verdiği belirtilmektedir. Lebarid köyünde bulunan 3 tımar sahibinden Yusuf veled-i Bekir adlı kişinin Kordemir köyünün tımar sahibi olduğu kaydedilmiştir⁵³.

Tablo 1: Şiran Kazası’na Bağlı Köylerdeki Askeri Teşkilata Mensup Görevliler

Alay beyi	Yeniçeri Serdarı	Zaim	Beşe	Sipâhi/Sipâhizâde	Cebeci	Erbâb-ı Tımar	Yeniçeri	Top lam
1	1	5	5	26	5	72	1	116

Görüldüğü üzere 1642 tarihinde Şiran Kazası’na bağlı köylerde ehl-i örf sınıfına mensup 116 kişi bulunmakta olup, bunların yaklaşık % 60’lık kısmını tımar sahibi sipâhi, geri kalanını da diğer askeri zümre sınıfları oluşturmaktaydı.

⁴⁴ “Yusuf veled-i Hüdaferdi Sipâhizâde olduğuna babası berat varid etmiştir.”; “Hasan veled-i Tanrıverdi Sipâhizâde olduğuna babası ibraz etmiştir.” MAD. 5152, s. 693, 724.

⁴⁵ “Mehmed veled-i Mustafa Sipâhizâde olduğuna babası ibraz etmiştir; Ahmed veled-i Toros Sipâhizâde olduğuna babası berat ibraz etmiştir; Bayram veled-i Musa Sipâhizâde olduğuna babası berat ibraz etmiştir.” MAD. 5152, s. 695.

⁴⁶ “Ömer veled-i Habib Sipâhizâde olduğuna suret-i defter ibraz etmiştir; İsrâfîl veled-i Ali Sofî Sipâhizâde olduğuna berat ibraz etmiştir; Süleyman veled-i Mehmed Sipâhizâde olduğuna suret-i defter ibraz etmiştir.” MAD. 5152, s. 726.

⁴⁷ MAD. 5152, s. 698, 703, 724.

⁴⁸ MAD. 5152, s. 719.

⁴⁹ MAD. 5152, s. 697.

⁵⁰ MAD. 5152, s. 706.

⁵¹ MAD. 5152, s. 710.

⁵² MAD. 5152, s. 724.

⁵³ MAD. 5152, s. 726.

Dini Görevliler / Ehl-i Şer

1642 tarihli defterde, Şiran Kazası'nda kadı ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Kaza da, Babacan köyünde Seyyid Hüseyin veled-i Seyyid Emrullah adlı kişi⁵⁴ ile Beş Kilise köyünde Seyyid Molla Hüseyin ile onun oğlu Seyyid Hüseyin adlı kişiler olmak üzere Sâdât-ı kiramdan üç kişi bulunmaktaydı. Beş Kilise köyündeki bu seyyidlerle ilgili olarak defterde geçen "*Seyyid Molla Hüseyin ma'a Seyyid Hüseyin veled-i o imam-ı karye-i mezbûr*" adlı kayıttan⁵⁵, bu seyyidlerin köyün imamlığını birlikte yaptıkları anlaşılmaktadır.

Hozman-ı 'Ulyâ ile Hozman-ı Suflâ köylerinde 1'er, Seydi Baba köyünde ise 2 hane olmak üzere padişah tarafından berat verilmiş olan 4 zaviye şeyhi⁵⁶ bulunmaktaydı. Ayrıca Kovares köyünde de 1 zaviye şeyhi olup⁵⁷, Şiran Kazası dâhilinde toplam 5 zaviye şeyhinin olduğu görülmektedir. Keradam köyünde ise 1 şeyh mevcuttu⁵⁸. Hozman-ı 'Ulyâ'da 3, Seydi Baba köyünde ise birine padişah tarafından berat verilmiş olan 6 adet şeyh oğulları olup, toplam 9 şeyhzadenin⁵⁹ olduğu görülmektedir.

Kürtanes, Karaşeyh, Hozman-ı Suflâ, Mertekli, Karaca, Ara, Sarıca, Tamara, Çankereş, Pağnek, Haydarik ve İnözi köylerinde 1'er hane olmak üzere, toplam 12 imamın⁶⁰ olduğu görülmektedir. Sarıca köyündeki imamın aynı zamanda hatiplik görevini yerine getirdiği belirtilmektedir. Karaca köyünde bir hatip ile padişah tarafından berat verilmiş olan 1 adet de müezzinin olduğu görülmektedir⁶¹. Şiran Kazası'nda seyyid, zaviye şeyhi, şeyh, şeyhzade, imam, hatip ve müezzin haricinde 20 hanede molla bulunmaktadır.

Ayrıca gayrimüslim hanelerden Kâfir Tersuni köyünde Odasil veled-i Lokas adlı bir keşişin⁶² olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Şiran Kazası'na Bağlı Köylerdeki Din Görevlileri

Sâdât-ı Kiram	Zaviye Şeyhi	Şeyh/Şeyh zade	İmam	Müezzin	Hatib	Molla	Keşiş	Top lam
3	5	1/9	12	1	1	20	1	54

⁵⁴ MAD. 5152, s. 711.

⁵⁵ "*Seyyid Molla Hüseyin ma'a Seyyid Hüseyin veled-i o. İmam-ı karye-i mezbûr.*" MAD. 5152, s. 720.

⁵⁶ "*Ahmed veled-i Bekir, Şeyh-i zâviyedâr-ı karye mezbûr. Bâ-berât-ı şerif.*"; "*Şeyh İlyas veled-i Yakub Şeyh-i zâviyedâr. Bâ-berât-ı şerif.*"; "*Bekir veled-i Şahmansur Şeyh-i zâviyedâr-ı karye-i mezbûr. Bâ-berât-ı şerif.*"; "*Hüseyin veled-i Molla Şeyh Şeyhzade zâviyedâr-ı karye-i mezbûr. Bâ-berât-ı şerif.*" MAD. 5152, s. 692, 711.

⁵⁷ MAD. 5152, s. 716.

⁵⁸ MAD. 5152, s. 691.

⁵⁹ MAD. 5152, s. 692, 711-712.

⁶⁰ MAD. 5152, s. 687, 688, 692, 695, 697, 704, 708, 715, 719, 725, 726.

⁶¹ MAD. 5152, s. 697.

⁶² MAD. 5152, s. 702.

Görüldüğü üzere 1642 tarihli avâız defterinde Şiran Kazası'nda ehl-i şer zümresine mensup 54 kişi bulunmakta olup, bunlar içerisinde molla unvanlı kişilerden başka en büyük grubu imamlar oluşturmaktaydı.

Şiran Kazası Köyleri

Şiran Merkez Nüfusu

Şiran Kazası'nın merkezi, 1642 tarihli avâız defterinde "*karye-i nefis-i Şiryan*" olarak kaydedilmiştir. Buradaki meskûn nüfus, 49 gayrimüslim haneden oluşmaktaydı⁶³.

Şiran Kazası'nda, merkez ile birlikte 62 köy bulunmaktadır. Bunlardan 27 köyün Müslüman, 5 köyün gayrimüslim ve 29 köyün ise hem Müslüman hem de gayrimüslim hanelerden oluştuğu görülmektedir. Persut adlı bir köy ise, boş ve virane olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlar, kazanın nüfusunun yaklaşık % 71'inin Müslüman hanelerden, % 29'unun da gayrimüslim hanelerden oluştuğunu göstermektedir. Şiran, kaza merkezi ve köylerle birlikte 692 Müslüman ve 289 gayrimüslim haneden müteşekkildir⁶⁴. Görüldüğü üzere meskûn halkın çoğunluğu Müslüman hanelerden oluşmaktadır.

Muaf Olan Köyler

Askeri ve dini görevliler haricinde, Şiran Kazası'nda derbentçi, köprücü, menzili görevlerini ifa eden bazı köylerin avâız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf oldukları anlaşılmaktadır.

Mertekli: XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Mertekli şeklinde kaydedilen bu köyde, 1569 tarihinde 7'si sipâhizade olmak üzere 28 nefer Müslüman nüfus ikamet etmekteydi⁶⁵.

1642 tarihli avâız defterinde bu köyle ilgili olarak "*Karye-i mezbûr memerr ve mi'ber olup yaz ve kış da ayende ve revendenin uğrağı ve menzilgâhı iken yoldan hariç ba'zı karyeler muâf olub ebnâ-i sebile hizmetleri olmayub karye-i mezbûr daima yol çekub hizmetde oldukların ve muâf olmaları lazım ve mühim olduğun kadısı ve umûmen kazâ-i mezbûrun ahalisi i'lam eylediklerinden gayri karye-i mezbûr halkı hem hane çekmeğe ve hem ayende ve revendeye hıdmet etmeğe iktidarları olmamağla perakende olub ebnâ-i sebil muztarr olmağla yoldan hariç olan karyelerin hizmetleri olmamağla fermân-ı âlî mucibince hane defterine dâhil ve karye-i mezbûr ol mukabelede hane-i 'avâız ve tekâlif-i örfiyye ve şakkadan muâf olub ayende ve revendeye hıdmet etmek nafi' olmağla mu'afiyet üzere kayd olundu."* şeklinde bir açıklama bulunmaktadır.⁶⁶ Avâız defterindeki bu kayıttan köyün yol üzerinde bulunduğu, gelen geçen kimselerin uğrağı olup, onların geçici süre ikamet ettikleri bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yol üzerinde bulunmamasına ve yolculara herhangi bir hizmetleri olmamasına rağmen bazı köylere muafiyet verildiği belirtilmektedir.

⁶³ MAD. 5152, s. 686.

⁶⁴ MAD. 5152, s. 686-727.

⁶⁵ Ali Sinan Bilgili, *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarki Kazası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 77.

⁶⁶ MAD. 5152, s. 695.

Mertekli köyü halkının ise menzilcilik görevi yaptığı, yolculara hizmet ettikleri, Şıran kadısı ile ahalisinin bu köye muafiyet verilmesi hususunda teklifte buldukları ifade edilmektedir. Köy halkının da artık yol hizmeti ve menzil görevi yapabilecek kudretleri olmadığından ve muafiyetleri de bulunmadığından zarar gördükleri ve köyü terk edip göçtükleri, yolcuların büyük bir sıkıntı çektikleri anlaşılmaktadır. Köy halkı eskiden olduğu gibi yol hizmeti yanında, menzil hizmeti ve yolculara hizmet etmeleri şartıyla avâriz ve örfi vergilerden muaf olmak istediklerinden, bunlara bu hizmetleri karşılığında muafiyet verilmesi hususunda ferman gönderilerek deftere kaydedilmiştir.

Balkhisar: 21 Müslüman hane olup, 3 hanesi sipâhizâdedir. Avâriz defterinde bu köy ile ilgili olarak önemli bir açıklama yapılmıştır. Bu kayıt “*Karye-i mezbûr evvelden hane-i avârizden mu’afiyet ile derbentçi ve köprücü olup lakin hıdmetleri kalil olmağla bir hane çekup ve derbentçi yedini kadimden ne veçhile tamir ede gelmişler ise ol veçhile tamir eylemek üzere bir hane ile kayd olundu.*” şeklindedir⁶⁷. Bu kayıta göre, Balkhisar köyü, daha önceden hane-i avârizden muafiyet ile derbentçi ve köprücü olarak kaydedilmesine rağmen, hizmetleri az olmakla bir hane olup ve derbentçi hizmetine eskiden beri devam ettiklerinden, yine bir hane ile kaydedilmiştir.

Sarıca: XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde Saruca⁶⁸ şeklinde geçmekte olup, avâriz defterinde menzili olarak kaydedildiği⁶⁹ anlaşılmaktadır. Buna göre köyün, merkezden sınır boylarına ve sınır boyundan merkeze giden yolun üzerinde, gelip gidenin uğrağı ve yolcu olanların karargâhı durumunda olduğu, şiddetli kış zamanlarında dinlenilecek menzil olduğu, bu köy halkının yolculara hizmet etmeye ve yemek yedirmeye gücünün kalmadığı belirtilmektedir. Bu sebeple tahrir sırasında köy halkı, başka bir köye yazılmak istediklerini ve menzilcilik hizmetini yerine getiremeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine köyün ana yol güzergâhı üzerinde bulunması ve yolculara hizmet etmeleri önemli bir görev olduğundan, köy halkına muafiyet verileceğine dair senet verilmiştir. Nitekim bu “*hizmetleri görüldüğünden, bu hizmetleri devlete ve fakirlere faydalı olanları görüp, muafiyetlerini devamlı kılasın*” şeklinde ferman gönderildiğinden, köy halkı hem

⁶⁷ MAD. 5152, s. 701.

⁶⁸ Bilgili, *Karahisar-ı Şarki Kazası*, s. 77.

⁶⁹ “*Karye-i mezbûr, Âsîâne-i Sâadet’ten Memâlik-i Serhade ve Memâlik-i Serhadden Âsîâne-i Sâadet’e giden yolun üzerinde vaki’ olup ayende ve revendenin uğrağı ve ebnâ-i sebilin karargâhı ve şiddeti şitâda asude olacak menzil olup ahali-i karye hane çekub ve bu karye ebnâ-i sebile hıdmet ve it’âm eylemeğe tâb ü tâkatları kalmamak ile hala olan hane tahririnde ahar karyeye tahrir olmağa talib olduklarında, kazâ-i mezbûrun askerisi ve âlâ ve ednası ve reaya ve berayası umûmen karye-i mezbûrun ahalisi ahar karyeye tahrir olunup karye hali kalursa ayende ve revendenin halleri diğer gün ve ahvalleri perişan olur. Karye-i mezbûr haneden muâf olup ayende ve revendeye hıdmet eylemeleri ehem ve mühimmâtandır deyu ‘ilam ve ol veçhile hüccet idub ve hıdmetleri olub eda-yı hıdmet eyleyenler ve hıdmetleri mîrîye ve fukaraya nafi’ olanları görüp mu’afiyetlerin ibka’ edesin deyu ferman buyurulmağla ber mucib-i fermân-ı âli ve hüccet-i şerîyye karye-i mezbûr halkı ayende ve revendeye ve karyelerinin kurbunda vaki’ olan köprülere hıdmet idub ve hıdmet eylediklerince ‘avâriz-ı divaniye ve tekâlîf-i örfiyeden muâf olmak üzere mu’afiyetleri deftere kayd olundu.*” MAD. 5152, s. 708-709.

menzilecilik yapmak hem de köy yakınında bulunan menzillere hizmet etmek şartıyla avâız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf oldukları hususu deftere kaydedilmiştir.

Seydi Baba: Hayatı ve köye geliş tarihi tam olarak tespit edilemeyen Seydi Baba ismindeki şeyhin, köyde kendi adını taşıyan bir zaviye kurduğu, 1485 tarihli tahrir kaydında belirtilmektedir. Nitekim daha sonra bu zaviyedeki hizmetlerin devamını sağlamak amacıyla köyün gelirleri zaviyeye vakfedilmiştir⁷⁰.

Bu köy ile ilgili olarak 1520 ve 1569 tarihli tahrir defterlerinde “*Vakf-ı zaviye-i Seydi Baba. Divanî tımar meşihat der tasarruf-ı Musa veled-i Hamza bâ-berât-ı Sultanî ber-muceb-i defter-i atik hâliyâ meşihat der tasarruf-ı Musa veled-i Hamza bâ-berât-ı Sultanî.*” şeklinde kayıt bulunmaktadır⁷¹.

1642 tarihli avâız defterine göre köyde, 41 Müslüman hane vardı. Defterde yer alan “*Meşihat-ı mezbûre Bekir ve Hüseyin ber-vech-i iştirâk mutasarrıf olup ba’del yevm niza’ itmemek için deftere kayd olundu.*” şeklindeki kayıttan⁷², Bekir ve Hüseyin’in müşterek olarak zaviyedarlık hizmeti yaptıkları anlaşılmaktadır.

Seydi Baba köyünde, zaviyedarların dışında 5 tanede şeyh oğlu olup, bunlardan ikisi reaya olarak kabul edilmemişlerdir. Aynı zamanda köyde meskûn olan Ahmed veled-i Sevindik ile ilgili olarak “*Ahmed veled-i Sevindik zaviyedârlık-ı cedid elinde olan on beş kilelik zemin arazisi evkâftan olmağla haneye dâhil değildir.*” şeklinde yer alan kayıttan⁷³ Ahmed’in, zaviyeye vakfedilmiş olan bir araziye tasarruf ettiği için haneye dâhil edilmediği anlaşılmaktadır.

Miyadun: 1569 tarihli tahrir defterinde Miyadin diye kaydedilmiş olup, bu tarihte köyün menzil olduğu ve bu sebeple de avâız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulduğu görülmektedir⁷⁴. Ancak 1642 tarihli avâız defterinde, köyün menzil olduğu ile ilgili herhangi bir kayıta rastlanmamıştır⁷⁵. Dolayısıyla başlangıçta menzil iken hane

⁷⁰ Haldun Özkan, “Şiran-Seydibaba Köyü’nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri”, s. 118-119; Seydi Baba Köyü’nün tarihçesi ile ilgili olarak muhtarın elinde bulunan bir fermanın Türkçeleştirilmiş kısmında: “*Seyyidi Nurullah kuddüsü sırrıhu hazretleri, Ebu Bekir-i Siddik radiyallahu hazretlerinin nesli pakından olup, Horasan diyarından teşrif buyurmuş, Atik Aluçlu isimli karyesinde vatan tutmuştur. Halen bu ad ile yâd olunmaktadır. Azizi maşurun ileyh kendisi zaviye açtığına dair umümen fermanlarda meşayih kiramdan kutbul arifeyn Seyyidi Nurullah Baba kuddüsü sırrıhu hazretlerinin tekkeyi şerifi vakf-ı mülhakatından Erzurum Eyaleti’nde Şiran Kazası’na tabi Seyyid Baba karyesi ile âhiri cümleleri delalet eder vazih delildir. Şu kadarki Şiran’a teşrif tarihine ait malumata muvaffak olamadım. Fakat ahfad-ı pâkından ve ekâbir-i ehlülâhtan Şeyh Yusuf bin Şaban kuddüsü sırrıhu hazretleri, 834 tarihinde hudud içine alarak evkaf-ı mülhakasını yaptırıp zaviyesini açmıştı...*” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Aynı yazar, “Gümüşhane’de Osmanlı Dönemi Türbeleri”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Erzurum 2009, s. 157-158.

⁷¹ Bilgili, *Karahisar-ı Şarki Kazası*, s. 85.

⁷² MAD. 5152, s. 711.

⁷³ “*Ahmed veled-i Sevindik Zaviyedârlık-ı cedid elinde olan on beş kilelik zemin arazisi evkâftan olmağla haneye dâhil değildir.*” MAD. 5152, s. 712.

⁷⁴ Bilgili, *Karahisar-ı Şarki Kazası*, s. 81.

⁷⁵ MAD. 5152, s. 713.

sayısı fazla olmasına rağmen, menzil hizmeti kaldırılınca köyde meskûn olan halkın sayısında da azalmanın meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Hozman-ı Sufî: 1520 ve 1569 tarihli tahrir defterlerinde “*Karye-i Hozman*” diye kaydedilen bu köyde meskûn halkın tamamının zaviyedarzade olduğu, 17 zaviyedarzadegân bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bu köy, zaviyenin vakfı olarak kaydedilmiştir⁷⁶. 1642 tarihli defterde Şeyh İlyas veled-i Yakub adlı kişinin zaviye şeyhliğini berat ile yaptığına dair kayıt⁷⁷, tahrir defterlerindeki kayıtlar ile örtüşmektedir.

Hozman-ı ‘Ulyâ: 1520 ve 1569 tarihli tahrir defterlerinde “*Karye-i Hozman Bâlâ*” şeklinde kaydedilmiş olup, 1569’de 5’inin zaviyedar olduğu 7 Müslüman haneden oluşmaktaydı. Nitekim tahrir defterlerinde burasının zaviye vakfı olduğu görülmektedir⁷⁸. 1642 tarihli defterde de burada bir zaviyenin bulunduğu, Ahmed veled-i Bekir Şeyh adlı kişinin zaviyenin şeyhliğini berat ile yaptığı anlaşılmaktadır⁷⁹.

Keradam: 1569 tarihli defterde 60 Müslüman’ın bulunduğu bu köyün zaviye vakfı olduğu, menzilgâh olması dolayısıyla avâız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf olduğu görülmektedir⁸⁰. 1642 tarihli defterde, köyün 10 Müslüman hane ile 2 gayrimüslim hane olmak üzere 12 haneden oluştuğu anlaşılmaktadır⁸¹. Bu kayıtlardan, köyde daha önceden kaydedilen zaviye ile ilgili bir kayıt bulunmadığı gibi, vergiden muafiyette söz konusu değildir.

İskâna Açılan Köy

Persut: Bu köyle ilgili olarak “*Karye-i mezbûr harâbe ve vîrân ve eser-i ra’iyetden bî-nâm ü nişân olub zü’emâdan ‘Ali’nin beher sene mîrîye iki yüz akça ‘avâız bedeli ber-vech-i maktû’ virüb zirâat ve tasarruf itmek üzere kabûl idüb kabûli mîrîye nâfi’ olmağla deftere kayd olundu. Bedel-i ‘avâız ber-vech-i maktû’ fi sene 200.*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayıta göre, köyün harabe ve viran olduğu, köyde hiç kimsenin yaşamadığı anlaşılmaktadır. Züemadan Ali adlı kişi, her sene devlete iki yüz akça avâız bedelini peşin olarak vermeyi, ayrıca ziraat ve tasarruf etmeyi kabul etmiştir. Bu kabulü yeterli görülme suretiyle deftere kaydedilmiştir⁸².

Diğer Köyler

Handil: 5 hane olup, hepsi gayrimüslimdir. Bu köy daha önceleri Karar ve Kafan adlı gayrimüslimler tarafından berat ile tasarruf edilmekteydi. Ancak Kurd oğlu Ali adlı bir Müslüman, zikredilen ziraat için senelik avâız bedeli olan 300 akçeyi peşin olarak devlete vermeyi kabul etmiştir. Bu kabulü yeterli görülerek, bundan sonra tasarrufuna

⁷⁶ Bilgili, *Karahisar-ı Şarki Kazası*, s. 84.

⁷⁷ MAD. 5152, s. 692.

⁷⁸ Bilgili, *Karahisar-ı Şarki Kazası*, s. 84.

⁷⁹ MAD. 5152, s. 692.

⁸⁰ Bilgili, *Karahisar-ı Şarki Kazası*, s. 84.

⁸¹ MAD. 5152, s. 691.

⁸² MAD.5152, s. 713.

verilmiştir. Sorumluluğunu aldığı 300 akçe avâruz bedelini verdiği müddetçe zapt etmek üzere kaydedilmiştir⁸³.

Kozan: Bu köyün 11 Müslüman hanesinden 4 hanesi ile ilgili olarak “*Balaban nâm karyenin kadimi reayası olmağla rüsum-ı raiyyetin yine kadimi reayasına vermek üzere deftere şerh verildi.*” şeklinde kayıt bulunmaktadır⁸⁴. Bu kayıtlardan, bu kişilerin evvelden beri Balaban adlı köyün reayası olmalarından dolayı vergilerini yine Balaban adlı köye verdikleri görülmektedir.

Sonuç

Şiran bölgesi, 1473 Otlukbeli savaşını müteakiben Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girene kadar, coğrafi konumu nedeniyle çeşitli devletlerin mücadele alanı olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkimiyetinin ardından sürekli gelişme göstermiş bir yerleşim bölgesidir. Şiran'ın, XV. ve XVI. yüzyıl boyunca Şarkî Karahisar Sancağı'na bağlı bir nahiye olduğu görülmektedir. İlk defa 1642 tarihli avâruz defterinde kaza statüsüne sahip olmuştur. Büyük çoğunluğunu Müslüman nüfusunun oluşturduğu Şiran Kazası'nın, Anadolu'daki diğer kazalarla benzer özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

BOA. *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.) 5152.*

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2*, Haz: Z. Kurşun - S.A. Kahraman - Y. Dağlı, İstanbul 1999.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme II*, İstanbul 1314.

Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ-Neşrî Tarihi II*, Haz: Faik Reşit Unat - Mehmed A.Köymen, Ankara 1995.

Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz, İstanbul 1928.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ACUN, Fatma, “Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği”, *Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu (30 Haziran - 1 Temmuz 2000)*, İstanbul 2000, s. 5-21.

⁸³ “Ziraat-ı Ali veled-i Kurd an sipâhiyân ziraat-ı mezbûru Karar ve Kafan nâm zimmiler berat üzere iken mezbûr Ali ziraat-ı mezbûru için beher sene mîriye 300 akça ber-vech-i maktû‘ ‘avâruz kabul idub mîriye nafi‘ olmağla ba‘del yevm tasarrufunda olup deruhde eylediği 300 akçe ‘avâruzı eda eyledikçe zapt itmek üzere kayd olundu.” MAD. 5152, s. 714.

⁸⁴ “Şahin veled-i Turmuş, Balaban nâm karyenin reayasıdır. Rüsum-ı raiyyet yine Balaban'a vermek üzere şerh verildi. Hasan veled-i Selman, bu dahi ol veçhile rüsum-ı raiyyet Balaban nâm karyeye vermek üzere şerh verildi. Murad veled-i Abdullah, mezkûr dahi Balaban nâm karyenin kadimi reayası olmağla rüsum-ı raiyyetin yine kadime vermek üzere şerh verildi. Mehmed veled-i Ali, mezkûr dahi Balaban nâm karyenin kadimi reayası olmağla, rüsum-ı raiyyetin yine kadimi reayasına vermek üzere deftere şerh verildi.” MAD. 5152, s. 718-719.

- _____, *Karahisar-ı Şark-i ve Koyulhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)*, Ankara 2006.
- AYDIN, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535 - 1566)*, Ankara 1998.
- BARKAN, Ö. Lütfi, "Avâruz", *İA. II*, Eskişehir 2001, s. 13-19.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, *XVI. Asırda Karahisar-ı Şarki Kazası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- BOSTAN, M. Hanefi, "XVII. Yüzyıl Avâruz ve Cizye Defterlerine Göre Of Kazası'nın Nüfusu ve Etnik Yapısı", *XIV. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 9-13 Eylül 2002), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt 1. Kısım*, Ankara 2005, s. 413-429.
- ÇAKIR, İbrahim, "1642 Tarihli Avâruz Defterine Göre İspir Sancağı", *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2/8, Summer 2009, s. 109-122.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "15. ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, Sayı VI, Ankara 2006, s. 51-61.
- HINZ, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev: Tefik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992.
- HONIGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev: Fikret Işıltan, İstanbul 1970.
- İNBAŞI, Mehmet, "1642 Tarihli Avâruz Defterine Göre Erzurum Şehri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 2001, s. 9-32.
- _____, "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avâruz Defterine Göre)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10/1, Erzurum 2007, s. 89-118.
- _____, "Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avâruz Defterine Göre)", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Erzurum 2009, s. 189-214.
- KILIÇ, Ümit, "Erzurum'da Cafer Efendi Vakfı", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Erzurum 2009, s. 173-187.
- KONUĞU, Enver, *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*, Ankara 1992.
- KUNT, İ. Metin, *Sancağtan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- EMECEN, Feridun M., "Kayacık Kazasının Avâruz Defteri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, İstanbul 1982, s. 159-163.
- MC-GOWAN, Bruce, "Osmanlıda Avâruz-Nüzül Teşekkülü 1600-1830", *VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler II*, Ankara 1981, s. 1327-1331.
- MİROĞLU, İsmet, "Erzincan", *DİA II*, İstanbul 1995, s. 318-321.
- _____, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1546)*, Ankara 1990.

____, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975.

ÖZKAN, Haldun, “Şiran-Seydibaba Köyü’nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5., Sayı 34, Erzurum 2005, s. 117-135.

____, “Gümüşhane’de Osmanlı Dönemi Türbeleri”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 41, Erzurum 2009, s. 145-171.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avâruz”, *DİA. 4.*, İstanbul 1991, s. 108-109.

SEVİM, Ali-YÜCEL, Yaşar, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989.

SÜMER, Faruk, “Karakoyunlular”, *DİA. 24.*, İstanbul 2001, s. 434-438.

____, “Mengücekliler”, *İA. VII.*, Ankara 2004, s. 138-142.

____, *Karakoyunlular I*, Ankara 1984.

TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed’in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara 1953.

TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.

____, *Selçuklular Zamanda Türkiye*, İstanbul 2004.

Türkiye Cumhuriyetinin 75.Yılında Gümüşhane, Gümüşhane 1999.

ÜNAL, Mehmet Ali, “1646 (1056) Tarihli Harput Kazası Avâruz Defteri”, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Isparta 1999, s. 119-122.

WOODS, John E., *The Aqquyunlu Clan, Confederation, Empire A Study in 15th/9th Century Turko-Iranian Politics*, Minneapolis&Chicago 1976.

YINANÇ, Mükrem Halil, “Akkoyunlular”, *İA. 1.*, İstanbul 1978, s. 251-270.

YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara 1991.

EKLER:

Ek 1: Şiran Kazası’na Bağlı Köyler

Köy Adı	Müslüman	Gayri Müslim	Dini Görevliler	Askeri Görevliler	Fakir, âmâ ve yetim
Şiryan		49			
Zarabud	3	1		1	
Kürtanes	11		2	3	
Karaşeyh	13	1	2	1	
Gersut-ı ‘Ulyâ	13	19		1	

Gersut-ı Suflâ	7	14			
Keradam	10	2	1		
Ahşpert	11	1		5	
Hozman-ı 'Ulyâ	5		4		
Hozman-ı Suflâ	10		3	6	
Mumya		2			
Kalif		3			
Norşin	21	1		1	
Oksvit	1	6			
Mertekli ⁸⁵	10		2	4	
İslam Tersun	9			1	1
Çakus	8	1		1	
Cekersşin	7	3			
Karaca	44		5	16	1
Sivkar	15	16		3	1
Tilme	12	17		1	
Lemniş	12	9			
Balikhisar ⁸⁶	21			3	
Kâfir Tersuni	7	45	1	4	1
Şemuki	19	3		2	

⁸⁵ Bu köy yaz ve kış gelip gidenin uğradığı bir yer olup, aynı zamanda menzilgâhdır. Köy halkının bu hizmetleri yapmakta güçlük çekmeleri dolayısıyla, bu hizmetleri yeterli görülüp avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardır. “*Karye-i mezbûr memerr ve mi'ber olup yaz ve kış da ayende ve revendenin uğrağı ve menzilgâhı iken yoldan hariç ba'zı karyeler muâf olub ebnâ-i sebile hizmetleri olmayub karye-i mezbûr daima yol çekub hizmetde oldukların ve muâf olmaları lazım ve mühim olduğun kadısı ve umûmen kazâ-i mezbûrun ahalsi i'lam eylediklerinden gayri karye-i mezbûr halkı hem hane çekmeğe ve hem ayende ve revendeye hizmet etmeğe iktidarları olmamağla perakende olub ebnâ-i sebil muztarr olmağla yoldan hariç olan karyelerin hizmetleri olmamağla fermân-ı âlî mucibince hane defterine dâhil ve karye-i mezbûr ol mukabelede hane-i 'avâriz ve tekâlif-i örfiyye ve şakkadan muâf olub ayende ve revendeye hizmet etmek nafi' olmağla mu'afiyet üzere kayd olundu.” MAD. 5152, s. 695.*

⁸⁶ Balikhisar köyü halkı, daha önceden derbentçi ve köprücü olup, yine bu hizmetleri yapmak üzere kaydedilmişlerdir. “*Karye-i mezbûr evvelden hane-i 'avârizdan mu'afiyet ile derbentçi ve köprücü olup lakin hizmetleri kalil olmağla bir hane çekup ve derbentçi yedini kadimden ne veçhile tamir ede gelmişler ise ol veçhile tamir eylemek üzere bir hane ile kayd olundu.” MAD. 5152, s. 701.*

Ara	26		2	5	
Semaden Nâm-ı Diğer Sâdık	8			5	
Mısren	4			1	
Kancuğız	1	1			
Günbatur	9	14		1	
Hormanés	8	7		1	1
Sarıca ⁸⁷	31	1	2	5	
Çermiş	26	2		1	1
Küllifeş	17		1	4	
Babacan	14		1	3	
Seydi Baba ⁸⁸	41		9	5	
Persut ⁸⁹				1	
Miyadun ⁹⁰	18	2		2	

⁸⁷ Bu köy halkı devlet merkezinden sınıra ve sınırdan devlet merkezine giden yol üzerinde bulunması, savaş zamanında menzil olması dolayısıyla padişah fermanı ve kadı belgesi ile gelen gidene ve köprülere hizmet eylemek kaydıyla avâız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuştur. “*Karye-i mezbûr, Âsîâne-i Sâadet’ten Memâlik-i Serhade ve Memâlik-i Serhadden Âsîâne-i Sâadet’e giden yolun üzerinde vaki’ olup ayende ve revendenin uğrağı ve ebnâ-i sebîlin karargâhı ve şiddeti şitâda asude olacak menzil olup ahali-i karye hane çekub ve bu karye ebnâ-i sebîle hîdmet ve it’âm eylemeğe tâb ü takatları kalmamak ile hala olan hane tahririnde ahar karyeye tahrir olmağa talib olduklarında, kazâ-i mezbûrun askerisi ve âlâ ve ednası ve reaya ve berayası umûmen karye-i mezbûrun ahali-i ahar karyeye tahrir olunup karye hali kalursa ayende ve revendenin halleri diğer gün ve ahvalleri perişan olur. Karye-i mezbûr haneden muâf olup ayende ve revendeye hîdmet eylemeleri ehem ve mühimmâtdandır deyu i’lam ve ol veçhile hüccet idub ve hîdmetleri olub eda-yı hîdmet eyleyenler ve hîdmetleri mîrîye ve fukaraya nafî’ olanları görüp mu’afiyetlerin ibka’ edesin deyu ferman buyurulmağa ber mucceb-i fermân-ı âli ve hüccet-i şerîyye karye-i mezbûr halkı ayende ve revendeye ve karyelerinin kurbunda vaki’ olan köprülere hîdmet idub ve hîdmet eylediklerince ‘avâız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muâf olmak üzere mu’afiyetleri deftere kayd olundu.’”MAD. 5122, s. 709.*

⁸⁸ Bekir ve Hüseyin adlı şeyhler birlikte tasarruf etmek üzere kaydedilmişlerdir. “*Meşihat-ı mezbûre Bekir ve Hüseyin ber-vech-i iştirâk mutasarrıf olup ba’del yevm niza’ itmemek için deftere kayd olundu.’*” MAD. 5122, s. 711.

⁸⁹ Bu köyün harabe olduğu belirtilmektedir. Ali adlı bir zaim, peşin olarak 200 akçe avâız bedeli karşılığında bu köyü tasarruf etmek üzere deftere kaydedilmiştir. “*Karye-i mezbûr harâbe ve vîrân ve eser-i ra’iyyetden bî-nâm ü nişân olub zü’emâdan ‘Ali’nin beher sene mîrîye iki yüz akça ‘avâız bedeli ber-vech-i maktû’ virüb zirâat ve tasarruf itmek üzere kabûl idüb kabûli mîrîye nafî’ olmağa deftere kayd olundu. Bedel-i ‘avâız ber-vech-i maktû’ fi sene 200.’*” MAD. 5122, s. 713.

⁹⁰ Dergâh-ı âli sipâhilerinden Ali oğlu Seydi Hüseyin adlı kişinin sipâhi ulufesini hazineye bağışlayarak, Karahisar alaybeyliğine tayin edildiği anlaşılmaktadır. “*Ali veled-i Seydi*

Handil ⁹¹		5			
Haydar	6				
Tamara	27		2	1	1
Kovares	9		1		
Çağlağan	13	8			
Menadeş	7	8	1		
Tevakes	2				
Arguri	6			1	
Kozan ⁹²	11	7			
Çankereş	15	4	2	2	
Beş Kilise ⁹³	17	2	3		
Pağnek	13		2	5	
Kâlur	10		1		
Lazanes	5				
İneköy	4	4		1	
Karaköy ⁹⁴		6			

Hüseyin, an sipâhiyân-ı dergâh-ı âli. Sipâhi ulufesin hazineye sabit idüb Karahisar alaybeyliğine. Bâ-berât-ı şerif". MAD. 5122, s. 713.

- ⁹¹ Bu köy daha önce Karar ve Kafan adlı iki zimmî tarafından ziraat edilmekteyken, Kurd oğlu Ali adlı bir Müslüman, avarız bedeli olan 300 akçeyi, her sene peşin olarak devlete vermesi karşılığında üzerine kaydedilmiştir. "*Ziraat-ı Ali veled-i Kurd an sipâhiyân ziraat-ı mezbûru Karar ve Kafan nâm zimmîler berat üzere iken mezbûr Ali ziraat-ı mezbûru için beher sene mîriye 300 akça ber-vech-i maktû' 'avârız kabul idub mîriye nafi' olmağla ba'del yevm tasarrufunda olub deruhde eylediği 300 akçe 'avârızı eda eyledikçe zapt itmek üzere kayd olundu.*" MAD. 5122, s. 713.
- ⁹² Bu köyde bulunan dört hanenin daha önce Balaban adlı köyün reayası olmaları nedeniyle vergilerini yine aynı köye vermek üzere deftere kaydedildiği görülmektedir. "*Şahin veled-i Turmuş, Hasan veled-i Selman, Murad veled-i Abdullah, Mehmed veled-i Ali. Balaban nâm karyenin reayasıdır, rüsum-ı raiyyet yine Balaban'a vermek üzere şerh verildi.*" MAD. 5122, s. 715-716.
- ⁹³ Bu köyde Sâdât-ı kiramdan Seyyid Molla Hüseyin ile oğlu Seyyid Hüseyin'in birlikte köyün imamlığını yaptıkları görülmektedir. "*Seyyid Molla Hüseyin ma'a Seyyid Hüseyin veled-i o, imam-ı karye-i mezbûr.*" MAD. 5122, s. 720.
- ⁹⁴ Şiran Kazası'nda oturan Murad Han ile diğer Murad Han'ın, Hankeris köyünde oturan Derviş ile Mehmed ve Diğer Mehmed adlı kişilerin zemine 20 kilelik vermek kaydıyla ziraat ettikleri anlaşılmaktadır. "*Ziraat-ı Murad Han veled-i Bayındır ve diğer Murad Han veled-i Derzi sakın-i karye-i Şiryan zemin kilelik 20; Ziraat-ı Derviş veled-i Tursun ve Mehmed veled-i Kurd sakın-i karye-i Hankeris zemin kilelik 20 ve Ziraat-ı Mehmed veled-i Uzun Ali zemin kilelik 20.*" MAD. 5122, s. 723.

Tozik	15			2	
Dambükü	4			3	
Kozağacı	12		1	4	
Haydarik	10		2	4	
Diğer Norşin	4				
Lebarid	8		1	6	
İnözi	18	22	1		
Çanakçı	4	3			
Toplam	692	289	54	116	7